

fényével sugározza be őket. És meg fognak maradni a falu hívei egész lelkükkel a falu gyermekei közt, éppen csak hogy be-bekívánkoznak majd fogékony ifjúságuk eleven világába, ha a lentjárás megszokásától az emelkednitudás gyengülését érzik. Népoktatási törvényünk, kormányaink is egyesületekkel és tanfolyamokkal a falu tanítóit időnkint bekívánják a városba, hogy itt az egész nemzet lelkének műveltségéből meggazdagodjanak és úgy térjenek vissza új magvetőknek és régi magérlelőknek. Azonban hiába gyűjtik össze időnkint a városban a holnapra néző kormányférfiak a falu nevelőit, ha ezek tanulóifjúságuk boldog emlékeiben nem hoznak magukkal műveltségszálakat, melyekbe az új érzések és új akaratok megkapaszkodhatnak: kevesen lesznek, akik kiviszik magukkal a várost a faluba új nekiiramodások emelkedett céljának és új akaratok feszítő erejének. Az a vidék pedig a nemzeti emelkedés holt súlya marad, amelynek iskoláiban a falu megszokott ritmusát sohasem keveri meg a nyugtalanul kereső város neki-nekilendülését...

Nem mindegy nekünk tanítóképzőknek sem, műveltségi góc-pontokon vannak-e a középiskolák, melyekből mi is kapjuk alkotó munkánk anyagát, de a középiskolák tanárainak sem lehet mindegy, mi hol képezzük a tanítókat, mert ezek tanítványait meg ők kapják alkotásaikhoz anyagnak. Ha tanügyi közvéleményt kell kialakítani — ahogy Benisch Arthur helyesen kívánja — amely közvélemény állásfoglalásának súlyát az illetékes helyeken az iskolafenntartókkal szemben is éreztetni fogja, akkor ebben a közvéleményalkotásban a közoktatás minden tényezőjének kell részesednie a munkában és az eredményben. Az oktatás csak akkor lehet a nemzetnevelés jó ereje, ha a nagy és megbonthatatlan egységnek minden részlete a maga helyén és ugyanabban az időben él és nő. Ahol középiskola még nem élhet meg a tápláló, művelt talaj híján, ott tanítóképzőintézetnek még kevésbé van létjogosultsága. Ha már ott van, el kell onnan vinni. Végre is nem az épület az iskola.

(Arad.)

Szöllösi István.

A reformáció emlékünnepeinek pedagógiai érdekű irodalmából.

A világháború miatt a protestánsok a reformáció négyszázados emlékünnepeit szerényebb keretek között, de annál bensőbb módon ülték meg. Sajnálatos azonban, hogy a papir és nyomtatási költség tetemes emelkedése sok szép irodalmi tervet csírájában elfojtott, nem is szólva arról, hogy nem egy szerző megkezdett művét azért volt kénytelen félbenhagyni, mert közben karddal cserélte fel a tollat.

Így magyar és német földön egyaránt kevés az igazán nagyszabású emlékmű és ha nincs is hiány a népszerű füzetekben, alkalmi beszédekben, de feltűnően kevés a pedagógiai vonatkozású ünnepi kiadvány, ha csak ezt a hiányt arra nem akarjuk magyarázni, hogy az iskolának az egyházzal való régi szoros kapcsolata szünőfélben van és ezért sok egyházi író az iskolát, még ha felekezeti is, nem tartja többé az egyház testéhez tartozónak. Azonban mindemellett az ünnepi termelés pedagógiai szempontból sem egészen meddő.

Nagyobb teljesség kedvéért csak éppen megemlítvén e sorok írójának alkalmi kiadványát,¹ a sorozatot megkezdjük báró *Podmaniczky Pál* munkájával, mely ugyan egy évvel előbb jelent meg, de csak a jubileum ünnepségei alatt került a könyvpiacra. Címe: *A reformáció neveléstörténeti jelentősége* (Sopron, 1916, 47 lap). Csak vázlatosan ismerteti tárgyát és így szükségkép osztozik az ilyféle művek közös hiányában, hogy t. i. csak a főbb dolgokra, nagy vonásokra szorítkozik és esetleg lényeges pontokat elmellőz. Szerző azonban tagadhatatlanul ügyesen fogta meg a tárgyát és a reformáció neveléstörténeti jelentőségét úgy igyekezett szemlélhetővé tenni, hogy beállította a megelőző és a követő korok közé. Ezért jellemzi először a pápaságot és a humanizmust (ez a szembeállítás neveléstörténeti szempontból nem helyes, mert a humanizmus nem a pápaság, hanem a skolasztika ellen küzdött, s ez utóbbi ismét nem azonos a pápasággal, nem is szólva arról, hogy a pápák közül többen a humanizmushoz csatlakoztak) és úgy találja, hogy ami nevelőmunkát a pápaság végzett, az mind a szerzetes eszménye szolgálatában állott s célja az egyéniség megsemmisítése volt; a humanizmus pedig a másik végletbe esett, amennyiben minden érdeme (a skolasztika legyőzése, testi nevelés) mellett csak az egyénre volt gondja. (Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a humanizmus, kivált a német humanizmus legjellemzőbb vonása nem annyira az individualizmus, mint inkább az eszteticizmus.) Ez elvvel szembefordul a reformáció, melynek pedagógiai eszményét a szerző igen helyesen Luther: «A ker. ember szabadsága» c. műve alapján rajzolja meg, többi nézetét pedig egyéb művei felhasználásával. Túlzás nélkül méltatja L. alapvető eszméit és az a véleménye, hogy azok teljes tisztaságukban nem érvényesülhettek, mert a reformátornak kényszerűségből a humanizmussal kellett szöveteznie. A frigy Melanchton személyében testesült meg, de a nagy vezérek után visszaesés állott be. Majd nyomon kíséri a reformáció utáni nevelést három áramlatban, ezek: a pápaság válto-

¹ *Szelényi Ödön*: Az ev. nevelés története a reformációtól napjainkig. Pozsony, 1917. 280 lap.

zatlan nevelő munkája (?), a neopaganizmus és az ev. pedagógia. Ez utóbbinak főképviseleit a pietizmusban, Schleiermacherben és Palmerben látja. A ref. neveléstörténeti jelentőségét pedig abban foglalja össze, hogy mind az egyéni, mind a társadalmi pedagógia nagy kérdéseire feltétlen érvényű megoldással felel. A szerző a teologus szemével nézve a reformációt és hatásait, némileg más és helyenként talán egyoldalúbb megvilágításba helyezi, mint a profán történész, de kétségkívül ez a szempont is jogosult, mert minél több oldalról nézük, annál jobban átértjük e nagy történeti mozgalmat. Hozzátehetjük, hogy írónk alapos tájékozottsággal oldotta meg a feladatát és aránylag szűk téren a pedagógia majd minden nevezetesebb kérdését megérintette tetszetős, folyékony előadásban.

Másodiknak említünk egy sokáig kéziratban hevert derék művelődéstörténeti művet, melyet Kovács Sándor pozsonyi teol. tanár tett a nyilvánosság számára hozzáférhetővé. A dobsinai születésű, 1886-ban elhunyt Mikulik József ügyvéd művéről van szó.² Ez a mű nemcsak egyháztörténeti monografia, hanem az, aminek szerzője nevezte: «művelődéstörténeti korrajz». Tekintve azt, hogy a gömöri esperesség II. Rákóczi Ferenc koráig, sőt azontúl szinte külön szuperintendencia súlyával bírt, a munka több egy közönséges esperesség történeténél; ehhez járul, hogy a szerző ritka érzékkel pompás művelődéstörténeti anyagot tárt benne fel. Anyagát kilenc korszakra osztván, mindegyiknek a végén külön megemlékezik a *közoktatásról*, m. p. különösen becses, mindaz, amit elmond, nem száraz adat, név stb., hanem az iskolaügy belső fejlődésére vet fényt. Két évszáz története fonalán látjuk, mint karolja fel az új egyház úgyszólván az első perctől kezdve az iskolaügyet, de hogy jó sokáig az iskola csak a templom előcsarnoka, a tanító pedig a lelkész szófogadó cselédje volt. A helyzet csak lassan, a világi elem előtérbe nyomulásával javul meg. Az esperességnek már 1604-ben szerkesztett és 1610-ben megerősített rendzete külön cím alatt szól az iskoláról és tanítóról. Az esperesség virágkora 1622—1641-ig tartott. Ez időből közöl a szerző érdekes adatokat a tanítók fizetésére vonatkozólag és a szűkszávú egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján a dobsinai és rozsnói iskolák vizsgálatainak az eredményét; későbbi időből megemlíti (1670 körül!), hogy Rozsnyon még akkor is divatban voltak a színelőadások, melyekben a tanulók szerepeltek és melyek a tanító egyik jövedelmi forrását alkották. Az üldözések súlyos helyzetbe hozták az egyes egyházakat, de épp ez idő

¹ A gömöri ág. h. ev. esperesség története. 1520—1740. Irta Mikulik József. Sajtó alá rendezte Kovács Sándor. Pozsony, 1917. Ára 5 K. 155 lap és XII. (A M. Prot. Történelmi Emlékek II. füzeté.)

alatt indul meg a tanítók tekintélyének a gyarapodása; a tanítás rendszere azonban a régi maradt. A kis fiúk és leányok oktatása az írásban és olvasásban a kántorra és a deákokra hárult, a közép- és felsőbb oktatás pedig a tanítót és helyettesét illette. A fődolog még mindig a hittan volt, de már jelentkeznek a reális tárgyak is, pl. a számtan. Új lendületet vett az esperesség II. Rákóczi F. felkelése alatt (1703—1711); ez időtájt kimagaslottak a rozsnyói, sajógömöri, dobsinai, csetneki és jolsvai iskolák, de azonkívül minden falunak is volt tanítója. És még a következő szomorú korszakban (1711—1741) is az esperesség nagy súlyt helyezett az iskolákra és — a felsőbb tantárgyak előadását tiltó és hasonló helytartótanácsi rendeleteket «tisztelettel félretette». — Mikulik jeles műve, mely az 1874-iki évvel félbeszakadt, valóban (eltelkintve bizonyos formális kellékektől) mintául szolgálhat az ilyféle monografiáknak, melyek igen sokszor száraz adathalmaznál alig egyebek. Kovácsot pedig illesse hálánk, hogy ezt a művet a feledékenységek sírjából kiragadta.

Igazán monumentális jubileumi emlék *Payr Sándor*, a dunántúli ev. egyházkerület jeles és fáradhatatlan historikusának a műve,¹ melynek első kötete fekszik előttünk. A legteljesebb forrásanyag alapján dolgozta fel nemcsak a soproni ev. egyházközség történetét, hanem kedvtelve rajzolta meg a művelődéstörténeti keretet is, hogy a gyülekezet sorsa minden oldalról szembetűnjék. Sajnáljuk, hogy még halvány vázlatát sem adhatjuk a könyv felette gazdag tartalmának, csak néhány, a reformációval, illetőleg a soproni ev. iskolákkal kapcsolatos adatot ragadunk ki. Sopronnak már a középkorban fennállott latin iskoláját 1557-ben szervezték újjá a reformáció szellemében. A lakosság csak lassan, szinte észrevétlenül tért át az ev. hitre. Nagyt haladt a hitújítás a jeles Gerengel Simon lelkész működésétől kezdve (1565), kiről P. kimutatja, hogy nem volt a soproniak első ev. papja, de a legérdemesebb az elsők között, aki az első énekes- és imádságos könyvet, valamint az első kótát adta gyülekezetének és a latin iskolát is továbbfejlesztette, sőt egy népiskolát is nyitott, melyben anyanyelven tanították a polgárok gyermekeit. Nemsokára rá volt magyar tanítói állás is. (Nézetünk szerint az a német, illetőleg magyar elemi iskola nem volt népiskola a szó mai értelmében, hanem amolyan városi iskola vagy partikuláris iskola, melyeket Németországban gyakran «scholæ senatoriæ» néven emlegetnek és melyben a vallástan, írás, olvasás mellett a latin volt a főtárgy.) Mint örvendetes jelen-

¹ *A soproni ev. egyházközség története.* Gamauf T. kézirati hagyatékának felhasználásával. I. kötet. A ref. kezdetétől az 1681-iki soproni országgyűlésig. A szövegbe nyomott 76 képpel. Sopron, 1917. 521 l. Ára 12 K.

séget méltán említi fel Payr, hogy ezidőben az ev. és a r. katolikusok testvéri viszonyban éltek s az egyházi épületeken és jövedelmeken szépen megosztzkodtak. A tanulóifjúság is együtt maradt az iskolában. De csakhamar megindulnak a támadások, mikor Spilinger lett a városi plébános és Draskovich György a győri püspök. Alkalmat az üldözésre a protestánsoknak a szombathelyi zsinatról való elmaradása és az új naptár visszautasítása adott. Az eredmény, hogy a soproni ev. gyülekezet hazátlanná lesz 22 esztendőre (1584—1606) és természetesen iskoláit is elveszíti. A buzgó hívek úgy segítettek magukon, hogy házi preceptort fogadtak titokban; a legtöbb ev. ifjú pedig idegenben tanult. Sopron szellemi életének egyik legszebb bizonyossága volt e korszak végén az a *«Tudós társaság»*, melyet dr. Lackner Kristóf városbíró alapított 1604-ben, melynek csak egyetemen járt és nemes emberek lehettek tagjai (i. m. 205. s k. l.). Nevezetes dolog volt az is, hogy ez időtájt a német és magyar elem közeledik egymáshoz: össze is házasodnak. Az első vihar elvonulta után következik az első *virágzás kora* (1606—1681). Újra megnyílt a latin iskola és a német népiskola, 1612-ben pedig a magyar is. A latin iskola szerény kezdetből gyorsan emelkedett a virágzás magasabb fokára. Története azonban Müllner M. *«A soproni főtanoda»* c. művéből ismeretes lévén, itt mellőzhető. Csak azt említjük meg, hogy a sokoldalú Lackner iskolai drámákat írt az ifjúság számára, melyeket sok gróf, báró és nagy közönség jelenlétében adtak elő nyilvánosan. Payr továbbá megcáfolja azt az Ipolyitól terjesztett nézetet, mintha a soproni iskola Lassius nevű tanárát 1634-ben a nádor serdülő fia nyilvános bölcsészeti vitatkozásban sarokba szorította volna, amennyiben a soproni iskolának ilyen nevű tanítója soha sem is volt! Megemlítendő végül, hogy a gyülekezetnek III. Ferdinánd idejében latin iskoláján kívül középiskolája is volt, 1659-ben pedig *új magyar gimnáziuma* nyílt meg. A Wesselényi-féle szövetkezés kipattanása azonban a virágzásnak véget vetett, újra megkezdődött a gyülekezet kalváriája és még örülnie kellett, hogy szerény imaházban istentiszteletet tarthatott. A tanítás azonban 1674—1682-ig egészen szünetelt.

Eddig mondja el a szerző a soproni gyülekezet történetét, élénken és tárgyilagosan, olykor-olykor mélyen meg is hat a soproni evangélikusok hithűségének ecsetelésével. Érdeklődéssel várjuk a jeles munka befejezését. — Kisebb igénnyel lép fel a *lőcsei ev. egyházközség története*,¹ mely jubileumi emlékül készült a lőcsei hívek számára. A multa nézve általában a már ismert forrásokra támaszkodik, a

¹ Kiadja az egyházközség. Lőcse, 1917. 191 lap. Ára 5 korona.

legközelebbi multra és a jelenre vonatkozólag azonban sok új adatot tár fel. A munkában több szerző osztozkodott. Az általános történelmi részt Illgenn Aurél és Vozáry Miksa írták meg, az iskolaügy történetét Förster Rezső. Az egyházközég jelen intézményeinek leírását ismét többen végezték. Különösen sok új adatot találunk Vozáry (Az egyházközség élete II. József korától maig) és Förster cikkében. De csak az utóbbiból említjük föl, hogy érdekesen jellemzi egy, a maga nemében páratlan intézet: a lőcsei ev. állami főgimnázium helyzetét (1860—1868) és hogy szóvá teszi az egyháznak a fáradozásait egy felsőbb leányiskola felállítása körül (1874—1882). Valóban sajnálhatjuk, hogy a háború-okozta viszonyok nyomása alatt több hasonló alkalmi monografia nem jelent meg; hány ev. iskola volt, melyről maig is alig tudunk egyebet, mint hogy létezett.

Lássunk most néhány német alkalmi kiadványt is. Különös figyelmet érdemel egy sorozat: *Die Reformation und ihre Wirkung in Ernestinischen Landen. Gedenkblätter zur Jubelfeier der Reformation.* Herausgegeben von G. Scholz. Gotha. Ebből eddig három kötet jelent meg.¹ E sorozat célja a reformáció anyaországának, a régi szász választófejedelemség egyes tartományainak a reformáció hatása alatt megindult kulturális fejlődését bemutatni. Ránk nézve az első a legbecsesebb, mivel a második füzet az iskolaügy fejlődését az egyház történetébe olvasztja bele, a harmadik pedig külön tárgyalja ugyan az iskolaügyet, de inkább csak külső történetet ad, emellett tkp. csak egy nagyobb, még csak megjelenendő mű részleteit foglalja magában. Elég lesz tehát, ha csak az elsőt ismertetjük részletesebben, mely tipikus példáját nyújtja annak, mikép hatott a reformáció közvetlenül és közvetve, kedvezőtlenül és kedvezően az iskolaügyre.

Az I. fejezet szépitgetés nélkül rajzolja meg azt a zavart, melybe az új egyházat a szervezatlenség sodorta. Luther ideális álláspontja a láthatatlan egyházzal tarthatatlannak bizonyult a gyakorlatban, nem maradt más hátra, mint a világhatalom segítségül hívása. A különbség Kálvin genfi rendszerétől abban volt, hogy az állami rendet nem az egyház határozta meg, hanem hogy emez az államtól vette a büntetésre való jogot. Így jutott az ev. egyház a világi hatóság alá, mely bizonyos fokig a hit urává is lett, de erre a szigorú fegyelemre szük-

¹ 1. Die Reformation und ihre Wirkungen in der Landeskirche, in der Volksschule, im Gymnasium des Herzogtums Gotha, in der theol. Fakultät der Univ. Jena. 175 lap. Ára 4.50 M. 2. Die Ref. in Kirche und Schule des Grossherzogtums Sachsen-Weimar-Eisenach. 99 lap. Ára 2.70 M. 3. Die Reformation in der Kirche u. Schule des Herzogtums Sachsen-Meiningen. 86 lap. Ára 2.40 M. Mindhárom Leipzig, Deichert, 1917.

sége volt a német népnek, hogy a XVII. század háborgását kiállja. A 30 éves háború vége felé, 1640-ben a jeles Kegyes Ernő vette át a gothai hercegség uralmát, aki új korszak teremtője lett. Az iskolák megmaradnak ugyan egyházi iskoláknak, de a külön iskolai látogatások által mégis nagyobb önállósághoz jutottak. Az iskolai vizitációkból keletkezett a híres «Schulmethodus», mely majd két évszázadon át volt használatban. A tartományi egyház zártóságán azonban a pietizmus és a racionalizmus csakhamar rést ütött. Az állam egyházas jellege megszűnik és világi érdekek nyomulnak előtérbe, de az egyház még továbbra is állami igazgatás alatt maradt. Csak a XIX. században valósul meg a szabadabb mozgás az egyházban és önállósul fokonként az iskola is. A II. fejezet a *népiskolával* foglalkozik. Kimutatja, hogy a reformáció nem hívta ugyan életre a népiskolát, de megteremtette azokat az alap gondolatokat (általános tankötelezettség, nemzeti nevelés, kultúrállam), melyekből a népiskola megszülethetett. E gondolatokat azonban csak jóval később érvényesítik, a XVI., XVII. században általában és részben még a XVIII. században is beérték azzal, hogy a reformáció nagy taneszközeit: a bibliát, énekeskönyvet és kátét bevezessék az alsófokú oktatásba. Csak Kegyes Ernő valósítja meg a tankötelezettséget. Ő szerinte a nevelés főcélja a kereszténységben való oktatás, ezért a hittan is a gyermekek életét az Isten igéjének a fegyelmé alá rendeli, de bevezeti már a reáliákat is, részben Ratichius hatása alatt. A felvilágosodás hatása alatt aztán lényegesen megcsappan a vallásitanítási anyag, győz a praktikus érzék és jobb módszerek foglalnak tért. A XIX. sz. 60-as éveiben pedig létesülnek azok a törvények, amelyeken a gothai népiskolák lényegileg ma is nyugszanak. A III. fejezet a *gimnázium* történetével kapcsolatban érdekes képet rajzol a humanizmus és reformáció küzdelméről. A Gothában lakó híres Mutianus Rufus rossz szemmel nézte, hogy az *artes liberales* ismét a teologia uralma alá kerülnek. De végre közeledett a két irány egymáshoz és így kompromisszum jellemezte a gothai latin iskolát is. Sok gondot okozott annak anyagi fenntartása, mert sok polgár a reformáció előnyét abban látta, hogy a híveket az egyház iránti kötelezettségeik alól felmentette. A megszűnt kolostorok vagyonát pedig a város részint az eddigi haszonélvezők eltartására fordította, részint más világi célokra. Jó ideig tartott, míg, mint másutt, a Luthertől javasolt «közpénztár» létesült. Az utolsó fejezet a *jenai* teol. fakultás kialakulásáról szól. Ebből csak azt szögezzük le, hogy mivel a jenai egyetem a reformáció gyermeke, mint a többi iskola, ez is a herceg hatása alá kerül. Pályáján úgy indul meg, mint a legortodoxabb lutheranizmus képviselője (Flacius), és hosszú ideig tartott, míg katedráin a tudományos kutatás szabadsága érvényre jutott.

Több alkalommal maga a herceg, mint az egyház feje, pört indított azok ellen, kik a maguk útjain akartak járni. — Ime, csodálatosan tárgyilagos, igazán *sine ira et studio* való előadása a gothai egyház és iskola történetének, mely tipikus példán szemlélteti, hogy a reformáció alapelvei csak lassan, küzdelmek árán jutottak diadalra, de ép e küzdelmek teremtették meg a szabadság ama szellemét, mely nélkül a jelen protestantizmusa élni nem tudna. Azonban emellett a mult értékes hagyományait sem áldozza fel, melyeket nemzedékek kegyelete szentelt meg. A mult hibáinak kikerülésével, sajátos charismainak érvényesítésével a köznevelés ügyét is sikeresen szolgálhatja a protestáns nevelés.

(Pozsony.)

Szelényi Ödön.

IRODALOM.

Pedagógiai olvasmányok. Szemelvények pedagógiai írók munkáiból. Tanító- és tanítónőképzőintézetek számára, valamint a pedagógiai továbbképzés céljaira szerkesztette, életrajzokkal és magyarázó jegyzetekkel ellátta, részben fordította *dr. Weszely Ödön*. Tíz képpel. Budapest, 1917, Lampel R. Kk. r.-t. könyvkiadóhivatala, n 8°, 444 l. 11 K 20 f.

Weszely Ödön helyesen cselekedett, midőn elhatározta, hogy pedagógiatörténeti olvasókönyvet szerkeszt. Ilyen chrestomathia hiánya pedagógiai irodalmunkban már régebben érezhető és azért Weszelynek e Könyvét méltán mondhatjuk hézagpótlónak. Weszelynek voltak is figyelemreméltó szempontjai az írók, illetőleg a belőlük való szemelvények kiválasztásában és munkája korántsem hasonló külföldi termékeknek pusztá utánzata. Eredetiségét és sajátos értékét biztosítja már az is, hogy magyar pedagógiai íróknak is jut hely a könyvben, még pedig eléggé tekintélyes. Az 51 író sorában, kiknek műveiből kisebb-nagyobb részleteket találunk e gyűjteményben, 18 a magyar, közülök néhány olyan, kihez ma már sokan nem könnyen tudnak hozzáférni. Az idegen írók közül pedig több is van, aki most először jelenik meg magyar köntösben. Mindez elismerésre érdemessé teszi Weszely szorgalmának e legújabb gyümölcsét.

Nézzük e munkát, mely így, első pillantásra, sokat ígérőnek mutatkozik, közelebbről.

Mindenekelőtt van néhány megjegyzésem a kiszemelt írók sorára nézve. Az ókori írók sorával (Plato, Aristoteles, Quintilianus) beérhetjük, különösen ha a tanítóképzőintézetek tanítványaira gondolunk mint főolvasóközönségre. Legfeljebb még Plutarchost is szívesen láttuk volna közöttük. Értekezése «*Περὶ παιδων ἀγωγῆς*» nagy hatással volt a